

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ ТА ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 368.914.001.76 (477)

І. В. Бакай

Подільський державний аграрно-технічний університет

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Подано загальну характеристику сучасного стану пенсійної системи України. Виявлено основні проблеми розвитку пенсійної системи, а також обґрунтовано перспективні напрями поліпшення пенсійного страхування в державі.

Ключові слова: пенсійне страхування, пенсійна система, пенсійне забезпечення, солідарна система, накопичувальна система, недержавне пенсійне забезпечення, пенсія.

Приведена общая характеристика современного состояния пенсионной системы Украины. Выявлены основные проблемы развития пенсионной системы, а также обоснованы перспективные направления улучшения пенсионного страхования в государстве.

Ключевые слова: пенсионное страхование, пенсионная система, пенсионное обеспечение, солидарная система, накопительная система, негосударственное пенсионное обеспечение, пенсия.

This article gives a general description of the present state of the pension system in Ukraine. The basic problems of the pension system, and the promising ways of improving the pension insurance in the state.

Keywords: pension, pension system, pensions, solidarity system, storage system, private pension system, pension.

Актуальним завданням у нашій державі на сьогодні є радикальна зміна пенсійної системи, що має важливе значення для забезпечення сталого розвитку України, а також підвищення рівня соціального забезпечення пенсіонерів.

Однією з найбільш складних та соціально гострих проблем в Україні є пенсійне забезпечення громадян. Пенсійне страхування як інструмент соціального захисту суспільства зародилося досить давно. Однією з основних функцій держави є забезпечення соціального захисту громадян. Воно реалізується через систему соціального страхування та виплату допомоги з державного бюджету [1, с. 95].

Пенсійне страхування є однією з основних гарантій соціального захисту, головним завданням якої є матеріальна підтримка громадян у разі виходу на пенсію за віком, за індивідуальністю чи у випадку втрати годувальника.

Нині діюча в Україні пенсійна система, тобто сукупність створених правових, економічних, організаційних інститутів і норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії, не виконує своїх завдань, оскільки пенсійні витрати в державі щороку зростають. Так, у 2012 р. пенсійні витрати становили 19,897 млрд грн, майже 20 млрд грн, що є найвищим показником серед країн Європи.

Основні проблеми пенсійної системи України:

1) Україна належить до країн із старіючим населенням, що обумовлює систематичне погіршення співвідношення між громадянами працездатного і непрацездатного віку;

2) у більшості осіб, що досягли пенсійного віку, низький рівень пенсії: понад дві третини пенсіонерів отримують пенсії до 1 тис. грн. У той же час середній розмір «спеціальних» пенсій щонайменше у 2,5 раза перевищує середній розмір пенсії, визначеної на загальних умовах;

3) незбалансований бюджет Пенсійного фонду України [2].

Усе це пов'язано з погіршенням демографічної ситуації в державі, оскільки з кожним роком пенсіонерів стає все більше. За прогнозами вчених, вже у 2025 р. на одного працюючого припадатиме один пенсіонер.

Щоб певним чином покращити становище в Україні, ще у 2003 р. було визначено формування трирівневої пенсійної системи, яка складається з III рівнів: I – солідарна система пенсійного страхування; II – накопичувальна система загальнообов'язкового пенсійного страхування; III – система недержавного пенсійного забезпечення [3].

Дослідженням теоретичних основ та практичних питань розвитку пенсійного забезпечення присвячені праці видатних науковців, серед яких можна виділити С. Погорелова, В. Максимчука, А. Бахмача, М. Плаксія, Л. Рибальченко.

Також значний внесок у розробку пенсійного страхування розробили вчені-дослідники: М. Вінер, Є. Лібанова, Б. Надточій, С. Березіна, Б. Зайчук, В. Грушко. Основними об'єктами їх досліджень були сутність пенсійного страхування, його роль та економічні механізми реалізації.

Щодо I рівня пенсійної системи, тобто солідарної системи, то вона базується на засадах солідарності й субсидування та здійснення виплати і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного Фонду. Існуюча солідарна система в Україні на сьогодні не виконує свого головного завдання, оскільки теперішній розмір пенсій не дає можливості пенсіонерам підтримувати мінімальний рівень життя.

Серед основних проблем першого рівня пенсійної системи України можна виділити такі:

1) економічні (безробіття, залежність пенсійної виплати від середньої заробітної плати, зростання цін на споживчі товари);

2) соціальні (велика кількість осіб пенсійного віку та пільговиків);

3) фінансові (дефіцит Пенсійного Фонду України).

Дослідження виявило, що за умови збереження існуючої системи дефіцит власних надходжень до Пенсійного Фонду України становитиме 12 % у 2025 р. та 30 % у 2050 р. За такої ситуації неможливо буде утримати основні показники пенсійної системи на поточному рівні, зокрема співвідношення середньої пенсії та заробітної плати, розміру бюджетних дотацій до Пенсійного фонду України та розмір внесків [4].

Другий рівень системи пенсійного страхування, на відміну від першого рівня, не залежить від демографічної ситуації в державі. Це є накопичувальна система державного пенсійного страхування, що базується на засадах обов'язкового накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом.

Сутність накопичувальної пенсійної системи полягає в тому, що кожен громадянин України щомісяця відкладає частину зарплати собі на старість і з віком розмір відрахувань збільшуватиметься. Якщо у 25 років це становитиме 2 % від доходів, то ближче до пенсії вже 15 %. Відповідно до системи обов'язкового накопичення всі роботодавці будуть зобов'язані перераховувати певну частину

коштів із заробітної плати на індивідуальні рахунки. Усі ці роки коштами керуватиме недержавний пенсійний фонд.

Система індивідуальних пенсійних рахунків має ряд переваг:

- розмір внесків визначає розмір майбутньої пенсії;
- внески, що робить особа, є її власністю;
- особа контролює суму накопичених грошей;
- у разі значних внесків протягом трудової діяльності розмір пенсії буде більшим, аніж за солідарною системою;
- система сприяє створенню гнучкого ринку праці в країні;
- національна економіка отримає значний фонд довгострокових інвестиційних проектів [5, с. 46–47].

Важливим є те, що страхові внески до Накопичувального фонду та інвестиційний дохід, отриманий від їх інвестування, не будуть підлягати оподаткуванню.

Недоліком цієї системи є те, що забрати заощаджені кошти до настання пенсійного віку неможливо.

Накопичувальну систему пенсійного страхування в Україні планувалося запровадити ще у 2007 р., однак її досі немає. Причиною цього є дефіцит Пенсійного фонду, який у 2012 р. склав 65 млрд грн, ще більше ніж у минулий рік. При такій динаміці говорити про те, що другий рівень пенсійної системи буде найближчим часом запроваджений, неможливо. На сьогодні дефіцит Пенсійного Фонду України покривають коштами із Державного бюджету. За прогнозами фахівців, до 2030 р. на 1000 платників внесків до Пенсійного Фонду України припадатиме 1005 пенсіонерів.

Можливими шляхами вирішення цієї ситуації є підвищення пенсійного віку та турбота про власну старість самих працюючих – тобто майбутніх пенсіонерів. Це дасть змогу на довгий час послабити вплив демографічного тиску на пенсійну систему. Якщо наша держава запровадить II рівень пенсійного забезпечення, то усі громадяни до 30–35 років частину пенсійного внеску віддаватимуть до Пенсійного фонду. Спочатку ця сума становитиме 2 % від заробітної плати і щороку зростатиме.

Законодавством визначено, що розмір відрахувань до накопичувального фонду не може перевищувати 7 %. Проте накопичувальну систему в пенсійному страхуванні можна запроваджувати лише після формування необхідних економічних передумов, коли не буде дефіциту в Пенсійному Фонді України.

Вчені стверджують, що українці не зароблятимуть на пенсійних відрахуваннях ще мінімум півтора року. Другий рівень запровадять не раніше 2014 р.

Зі слів заступника Міністра соціальної політики Василя Надраги: «Як на мене, сьогодні, якщо ми вийдемо на бездефіцитність Пенсійного фонду в нашій державі, то можна ставити питання про те, щоб сьогодні почав працювати накопичувальний рівень. Я думаю, щонайменше два роки для цього треба. Я вважаю, що у нас є передумови, щоб ми вийшли на бездефіцитний 2013-й для Пенсійного фонду» [9].

Крім того, передбачається, що починаючи з 2018 р. громадянам буде надане право перевести свої пенсійні заощадження до обраного ними недержавного пенсійного фонду (НПФ). Також, на думку багатьох фахівців, для покращення ситуації в державі необхідно підвищити пенсійний вік як для жінок, так і для чоловіків.

Накопичувальну систему в Україні створюють для досягнення таких цілей:

- 1) заохочення всіх працюючих до заощадження коштів протягом трудової діяльності;
- 2) збільшення заощаджень для фінансування економічного розвитку;

3) підвищення ефективності адміністративного управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функцій адміністративного управління та управління пенсійними активами.

Отже, запровадження II рівня пенсійного страхування дозволить: збільшити загальний розмір пенсійних виплат завдяки отриманню інвестиційного доходу; посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи, а отже збільшити зацікавленість громадян та їхніх роботодавців у сплаті пенсійних внесків; зменшити «податковий тиск» на фонд оплати праці роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до Накопичувального фонду, що здійснюватиметься із заробітку працівника; успадковувати кошти, накопичені на персональному пенсійному рахунку, родичамми застрахованої особи; створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для підвищення рівня національної економіки; розподілити ризики виплати низьких розмірів пенсій між I та II рівнями пенсійної системи і таким чином застрахувати майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій та коливань в економічному розвитку держави; підвищити ефективність управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функції управління пенсійними активами [6].

Що стосується третього рівня, то він є зовсім новим для нашої країни. Адже фактично в Україні нині діє лише перший рівень пенсійного забезпечення.

Система недержавного пенсійного страхування базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їхніх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення [7].

Здійснюється недержавне пенсійне забезпечення недержавними пенсійними фондами, компаніями зі страхування життя (шляхом укладання договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення») та банківськими установами.

Недержавний пенсійний фонд є приватно-фінансовим і керованим кредитно-фінансовим закладом, що накопичує пенсійні заощадження громадян, інвестує їх упродовж тривалого терміну і здійснює платежі впродовж визначеного терміну або довічно після виходу на пенсію.

Перед системою недержавного пенсійного забезпечення постає подвійне завдання: забезпечення громадян гідними пенсіями шляхом створення накопичувального персоналізованого пенсійного забезпечення та довгострокових внутрішніх інвесторів. Ринок послуг недержавних пенсійних фондів почав діяти в 2005 р. після прийняття закону про НПЗ. На ньому функціонують недержавні пенсійні фонди та професійні компанії, які надають їм послуги: адміністратори недержавних пенсійних фондів, компанії з управління активами, а також банки, які зберігають активи недержавних пенсійних фондів.

Активи накопичувальної системи розглядаються як головне джерело довгострокових інвестицій [8].

Отже, III рівень пенсійної системи створений для формування додаткових пенсійних накопичень майбутніх пенсіонерів за рахунок добровільних внесків фізичних осіб і роботодавців.

Повертаючись до сьогоденної ситуації в нашій країні, хотілося б зазначити, що недосконале нормативно-правове регулювання діяльності банків та страхових організацій, а також, як свідчить статистика, недовіра українського народу до недержавного соціального захисту є загальною проблемою, що притаманна всім рівням пенсійної системи України.

Висновки та перспективи подальшого розвитку. Проведенні дослідження показали, що загрозливі демографічні тенденції, низький рівень офіційних заробітних плат, відсутність соціальної справедливості щодо розмірів пенсій, дефіцит Пенсійного Фонду України – усе це призвело до неспроможності існуючої в Україні солідарної системи пенсійного страхування забезпечити гідний рівень життя пенсіонерів.

Зважаючи на всі ці проблеми, зазначимо, що в системі пенсійного страхування в Україні є безліч проблем, які потребують негайного вирішення.

До них відносять:

- дефіцит ПФУ;
- нестабільність у сфері пенсійного страхування;
- пенсійне навантаження на роботодавців;
- низький рівень життя пенсіонерів.

Тому, на наш погляд, щоб покрити дефіцит Пенсійного Фонду України, потрібно збільшити кількість платників податків, тобто зменшити рівень безробіття, ефективно використовувати кошти фонду, а також запровадити накопичувальну систему.

Отже, щоб подолати кризовий стан, що склався в системі пенсійного страхування України, необхідно досягти таких результатів:

- 1) забезпечення фінансової стійкості та стабільності сегментів пенсійного страхування;
- 2) підвищення рівня життя пенсіонерів;
- 3) заохочення громадян до заощадження на старість;
- 4) зменшення кількості пільговиків;
- 5) зменшення пенсійного навантаження роботодавців.

Що стосується перспективних напрямів поліпшення пенсійного забезпечення населення України, то потрібно насамперед запровадити II рівень пенсійної системи, активніше залучати до сплати пенсійних внесків підприємців, мігрантів, зрівняти пенсійний вік для чоловіків і жінок, забезпечити стабільність функціонування недержавного рівня пенсійної системи.

Бібліографічні посилання

1. **Внукова Н. М.** Соціальне страхування : навч. посіб. / Н. М. Внукова, Н. В. Кузьминчук. – К. : Кондор, 2006. – С. 95.
2. **Сандер Д. М.** Сучасні принципи організації й регулювання пенсійного забезпечення / Д. М. Сандер // Економіка та держава. – 2007.
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49.
4. **Проскураков К. І.** Уніфікована модель перерахунку пенсії / К. І. Проскураков, В. М. Чубатюк // Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток України у ХІІ столітті : економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні, правові проблеми», 11 березня 2010 р. Ч. II; Вінницький торговельно-економічний КНТЕУ. – Вінниця, 2010. – С. 94–98.
5. **Гура М.** Пенсійна реформа : Виклик для України / М. Гура ; за ред. М. Свенціцької, І. Чапко, А. Єрмошенко. – К. : АДЦБС ПРООН, 2008. – 68 с.
6. **Чеберяко О. В.** Запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного страхування / О. В. Чеберяко, Т. С. Капушак // Екон. вісн. Донбасу. – 2010. – № 2 (20). – С. 135–138.
7. Енциклопедія страхування / [В. В. Фещенко та ін.]. – К. : Українське агентство фінансового розвитку, 2008. – 650 с.
8. **Кузьменко В.** Зарубіжний досвід функціонування системи недержавних пенсійних виплат / В. Кузьменко // Вісн. Пенсійн. фонду України. – 2009. – № 2. – С. 18–21.
9. Офіційний сайт UBR [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ubr.ua/uk/tv/osobystyi-kapital/drugii-rven-pensinogo-zabezpechennia-zaprovadiat-u-2014-roc-143927>.

Надійшла до редколегії 15.02.2013 р.